

اسمی ایران

یادنامه‌ی روح‌الله خالقی
زیر نظر گلنوش خالقی

مؤسسه ی فرهنگی - هنری ماهور
تهران ، خیابان حقوقی ، شماره ی ۱۱۰ ، کدپستی ۱۶۱۱۹
صندوق پستی ۴۷۷-۱۹۵۷۵
تلفن: ۵-۷۷۶۴۶۰۰۴، ۷۷۵۰۲۴۰۰، فکس: ۷۷۵۰۶۵۵۳
http://www.mahoor.ir email: info@mahoor.ir

ای ایران

یادنامه ی روح الله خالقی

مقاله ها ، یادداشت های سفر ، نامه ها ،
فهرست آثار و کتاب شناسی

زیر نظر گلنوش خالقی

ویراستار: محمد افتخاری
گرافیک: آرلین وارطانیان
حروف نگار و صفحه آرا: حمید قربان جو
چاپ اول: ۱۳۸۵
تعداد: ۲۲۰۰ جلد
لیتوگرافی: باران
چاپ: مرکز چاپ و انتشارات مؤسسه ی عالی آموزش و
پژوهش مدیریت و برنامه ریزی
صحافی: معین

© حق چاپ محفوظ است .

شابک ۷-۹۹-۶۴۰۹-۶۴۴-۹۹-۷ ISBN 964-6409-99-7

فهرست مطالب

۷	مقدمه‌ی ناشر .....
۹	یادداشت ویراستار .....
۱۷	زندگینامه‌ی خالقی .....
۲۱	بخش اول: مقاله‌ها .....
۲۳	مقاله‌های خالقی درباره‌ی موسیقی .....
۲۵	مقدمه [آهنگ‌های محلی] .....
۳۵	موسیقی ازبکستان .....
۴۱	موسیقی مرده! .....
۴۵	موسیقی ملی رادیو .....
۵۳	موسیقی هند .....
۹۳	رقص هند .....
۱۳۱	کیفیت آواز ایرانی .....
۱۳۵	آرمونی [هارمونی] در موسیقی ایران .....
۱۳۹	تصنیف در بوته‌ی قضاوت صاحب‌نظران .....
۱۴۳	تشکیل کنگره‌ی جهانی موسیقی در تهران .....
۱۵۱	غم در موسیقی ایران .....
۱۵۵	برنامه‌ی گل‌های رادیو ایران .....
۱۵۹	پایکوبی و دست‌افشانی .....
۱۶۳	مدولاسیون در موسیقی ایران .....
۱۷۷	موسیقی تلویزیون ایران .....
۱۸۵	شادمانی نوروژ .....
۱۸۹	نخستین اثر چاپ‌شده از موسیقی دستگاهی ایران .....
۱۹۵	همنوازی در موسیقی ایران .....
۲۰۳	روش تدریس در موسیقی ایرانی .....
۲۰۷	همکاری هنری .....
۲۱۱	جوابی به سرمقاله‌ی مجله‌ی موزیک ایران .....
۲۱۵	گذشته و حال انجمن فیلامونیک تهران .....

۲۲۱	..... مقاله‌های خالقی درباره‌ی موسیقی‌دان‌ها
۲۲۳	..... تأثیر وزیری در صبا
۲۳۱	..... داستان اسحاق [موصلی]
۲۳۹	..... صفی‌الدین ارموی
۲۴۷	..... عبدالرحمن مشفق
۲۵۱	..... نوازنده‌ی تار و سه‌تار
۲۵۵	..... حبیب‌الله ذوالفنون
۲۵۹	..... [محمود ذوالفنون] نوازنده‌ی ارکستر گلها
۲۶۳	..... سرگذشت گُلّی [نصرت‌الله گلپایگانی]
۲۶۹	..... مرتضی محبوبی
۲۷۵	..... مقاله‌های دیگران درباره‌ی خالقی
۲۷۷	..... ناامیدی و تسلیم، امید و مبارزه
۲۷۹	..... خشم خدایان
۲۸۳	..... خاطره‌ای چند از خالقی / جواد معروفی
۲۸۵	..... تحلیلی از تألیفات خالقی در موسیقی ایران / ساسان سینتا
۲۸۹	..... خالقی، پدیده‌ای مثبت / پرویز منصوری
۲۹۷	..... بیست و پنجمین سالمرگ خالقی / حسن شایگان
۳۰۹	..... گفت و گوی شهین حنانه با ایران جهانسوز شاهی، همسر شادروان خالقی
۳۱۵	..... روح‌الله خالقی، بزرگمردی که باید او را در اندیشه‌هایش بازشناخت / فرهنگ فره‌ی
۳۱۹	..... بخش دوم: یادداشت‌های سفر
۳۲۱	..... یادداشت‌های سفر شوروی، مهر و آبان ۱۳۳۴
۳۵۱	..... یادداشت‌های سفر هندوستان، فروردین ۱۳۳۵
۳۷۱	..... یادداشت‌های سفر رومانی (از بخارست به ژم، نیس و پاریس) مرداد و شهریور و مهر ۱۳۳۵
۴۱۹	..... یادداشت‌های سفر دوم شوروی، اسفند ۱۳۴۱ و فروردین ۱۳۴۲
۴۴۷	..... یادداشت‌های سفر اروپا، تیر و مرداد و شهریور و مهر ۱۳۴۴
۴۷۹	..... بخش سوم: نامه‌ها
۴۸۱	..... نامه‌های خالقی به گلنوش، فرهاد، ایران‌خانم و دوستانش
۵۴۱	..... نامه‌های دیگران به خالقی
۵۴۹	..... بخش چهارم: فهرست اجمالی آثار شناخته شده‌ی روح‌الله خالقی / علی جمادی
۵۶۵	..... بخش پنجم: کتاب‌شناسی روح‌الله خالقی

خالقی (شیراز - ۱۲۹۸)

خالقی (شیراز - ۱۲۹۷)

متین الدوله (میرزا عبداللہخان)، پدر خالقی (اصفہان - ۱۲۹۹)

متین الدوله و مخلوقه (پدر و مادر خالقی) (اصفہان - ۱۳۰۰)

یادداشت ویراستار

این مجموعه شامل پنج بخش مقاله‌ها، یادداشت‌های سفر، نامه‌ها، فهرست آثار و کتاب‌شناسی زنده‌یاد روح‌الله خالقی است. آنچه در این یادداشت می‌خوانید گزارشی است کوتاه از چگونگی و شیوه‌ی ویرایش این مجموعه.

بخش اول گزیده‌ای است از مقاله‌های خالقی و مقاله‌هایی که درباره‌ی او نوشته شده‌اند. این بخش شامل سی و نه مقاله است که از میان حدود صد و هشتاد مقاله انتخاب شده‌اند. همه‌ی این مقاله‌ها قبلاً در مجله‌های موسیقی، موزیک ایران، پیام نوین و... منتشر شده‌اند. بخشی از مقاله‌ها که درباره‌ی موسیقی‌دان‌های ایرانی و نوازندگان و خوانندگان موسیقی ایرانی است در کتاب سه‌جلدی سرگذشت موسیقی ایران هم عیناً آمده‌اند. بنابراین، مقاله‌های چاپ‌شده در سرگذشت موسیقی ایران را در این مجموعه نیآورده‌ایم. در مورد انتخاب مقاله‌های دیگر، اصل بر اهمیت و ارزش مطلب مقاله و مناسبت آن با این یادنامه بوده است. چند مقاله نیز درباره‌ی موسیقی در اتحاد شوروی، ارمنستان، رومانی و... که در موزیک ایران و موسیقی چاپ شده بودند نیز از این مجموعه حذف شدند زیرا این مقاله‌ها در واقع همان یادداشت‌های سفر خالقی به کشورهای یادشده‌اند که در بخش دیگر این مجموعه آمده‌اند. ترتیب مقاله‌ها براساس تاریخ انتشار آنها و شیوه‌ی ویرایش‌شان نیز براساس شیوه‌نامه‌ی ویرایشی مؤسسه‌ی فرهنگی-هنری ماهور است و در موارد خاص توضیحات ویراستار داخل قلاب یا در زیرنویس صفحه‌ها آمده‌اند. بخش دوم، یادداشت‌های سفر شوروی (دوبار: ۱۳۳۴ و ۱۳۴۱)، هند (۱۳۳۵)، رومانی (۱۳۳۵) و سفر اروپا (۱۳۴۴) و در واقع پنج سفرنامه است که خالقی با نظم و دقت خاص خود به صورت یادداشت‌های روزانه در پنج دفتر نوشته است. بخش‌هایی از یادداشت‌های سفر شوروی و هند را خالقی در زمان حیات خود به صورت چند مقاله تنظیم و در موزیک ایران و موسیقی منتشر کرده بود ولی متن کامل آنها و نیز یادداشت‌های سفر رومانی و سفر اروپا (سفر بی‌بازگشت خالقی) برای نخستین بار است که منتشر می‌شود. تغییرات ویرایشی در این بخش — در مقایسه با چهار بخش دیگر — بنا به ضرورت از مرز رسم الخط و اصلاح واژه‌ها و عبارات فراتر رفته و گاه به تلخیص و حذف نیز کشیده شده است. دلیل این کار تکراری بودن مطالب است زیرا مثلاً در سفر دوم شوروی مطالب مربوط به بعضی از مکان‌های تاریخی یا مؤسسات فرهنگی (مانند موزه‌ی ارمیتاژ یا کنسرواتوار مسکو) تکرار همان

مطالبی است که در سفر اول درباره‌ی این مکان‌ها و مؤسسات بیان شده‌اند. یا مثلاً در سفر رومانی که برنامه‌های دیدار خالقی تمام شده و ناچار است مدتی برای گرفتن ویزای فرانسه در رومانی بماند، یادداشت‌ها چیزی جز تکرار مطالب رفتن به سفارت، گردش در خیابان‌ها و خوردن نهار و شام و خوابیدن نیست. حذف یا تلخیص این موارد تکراری با نشانه‌ی سه نقطه (...) مشخص شده‌اند. جمله‌ها و عبارات‌های پیچیده، نارسا و مبهم مانند چند نمونه‌ی زیر اصلاح شده‌اند:

«عصر در سالن اپرا از تمام مهمانان و هیئت دیپلماسی در سالن اپرا دعوت کرده بودند.»

عصر تمام مهمانان و هیئت دیپلماسی را به سالن اپرا دعوت کرده بودند.

«ساعت هفت بعدازظهر حنانه انتظار داشت مرا به رستوران ببرد.»

ساعت هفت بعدازظهر حنانه منتظر بود مرا به رستوران ببرد.

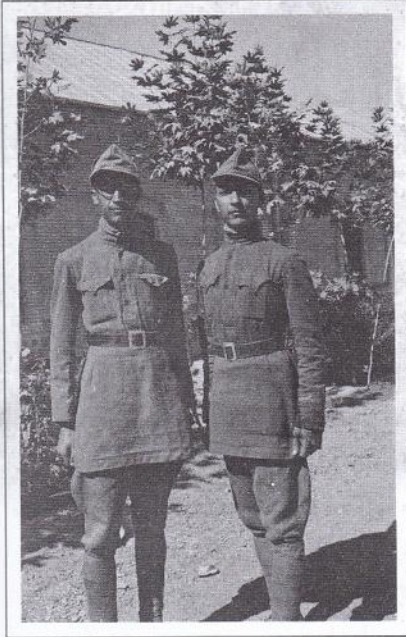
«... به مورد اجرا گذاشته می‌شود.»

... اجرا می‌شود.

خالقی در بسیاری موارد واژه‌های "هتل" و "مهمانخانه"، "هوایما" و "طیاره"، "نامه" و "کاغذ"، "نابینا" و "کور"، "رقصنده" و "رقاص" و... را به جای هم (حتا به فاصله‌ی یکی دو سطر) به کار می‌برد. برای پرهیز از ایجاد ابهام در مطلب و برای یکدست کردن سطح زبان متن، ما واژه‌های هتل، هوایما، نامه، نابینا، رقصنده و... را در موارد مشابه به کار برده‌ایم. هر جا هم که مطلب ناخوانا و نامفهوم بوده است از نشانه‌ی پرسش در میان قلاب یا کروشه [؟] استفاده کرده‌ایم. در هر حال، افزوده‌ها و کاسته‌ها همه‌جا با نشانه مشخص شده‌اند و توضیحات و ویراستار در موارد ضروری داخل قلاب یا در زیرنویس صفحه‌ها آمده‌اند. ترتیب یادداشت‌ها براساس تاریخ وقوع سفر است.

بخش سوم شامل بیست و شش نامه است که از میان تقریباً پنجاه نامه انتخاب شده‌اند. ملاک انتخاب نامه‌ها، بازتاب خُلق و خو، روحیه، سلیقه و نوع نگرش و زندگی خالقی در آنها بوده است. تغییرات ویرایشی در این بخش محدود به رسم الخط و اصلاحات مربوط به یکدست کردن سطح زبان متن و پرهیز از دخل و تصرف مفهومی و محتوایی بوده و توضیحات و ویراستار در موارد ضروری داخل قلاب یا در زیرنویس صفحه‌ها آمده‌اند. ترتیب نامه‌ها براساس تاریخ نگارش آنها است.

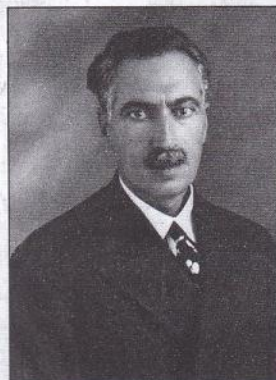
بخش چهارم، فهرست اجمالی آثار موسیقایی و بخش پنجم، کتاب‌شناسی روح‌الله خالقی است. فهرست اجمالی را آقای علی جمادی گردآوری کرده‌اند و کتاب‌شناسی را ما براساس کتاب‌شناسی موسیقی، تنظیم ویدا مشایخی و فهرست مقالات فارسی و مقاله‌هایی که در اختیار داشتیم تدوین کرده‌ایم. خانم گلنوش خالقی نمونه‌ی نهایی متن را با دقت دیده‌اند. اصلاحات مختصری در آن انجام داده‌اند. توضیحاتی درباره‌ی بعضی اشخاص که نام‌شان در متن آمده است افزوده‌اند و آنجا که به نظرشان می‌رسید مرحوم خالقی نام اشخاص و مکان‌ها را دقیق یادداشت نکرده‌اند نام دقیق یا معادل لاتین آنها را نوشته‌اند که تمام این موارد — به اقتضای مطلب — داخل قلاب یا در زیرنویس (به صورت یادداشت ویراستار) آمده‌اند.

خدمت نظام وظیفه

خالقی در لباس نظام (۱۳۱۳ ق)

میرزا عبدالله، متین الدوله (پدر خالقی)

موسیقی ازبکستان

مطالب این مقاله به کمک آقای دکتر حسین گل‌گلاب استاد دانشگاه که به زبان روسی آشنایی دارند از کتاب تاریخ ازبکستان - که هنگامی که در تاشکند بودم از طرف معاون وزارت تمدن آن جمهوری هدیه شد - تلخیص و ترجمه شده و قسمتی از مشاهدات این‌جانب نیز به آن افزوده شده است.

ازبکستان یکی از شانزده جمهوری اتحاد شوروی است که در آسیای میانه بین جمهوری‌های تاجیکستان و ترکمنستان و کازاکستان [قزاقستان] واقع شده است. ملت ازبک از زمان قدیم روابط بسیار با کشور ما داشته است. این ناحیه در دوران گذشته قسمتی از ماوراءالنهر را تشکیل می‌داده و حتا مدت‌ها جزئی از ایران به‌شمار می‌آمده است. شهرهای مهم آن مانند سمرقند، بخارا و خیوه از شهرهای مهم علمی و صنعتی بوده و سوابق درخشان ادبی داشته است. سلاطین سامانی، غزنوی، سلجوقی و خوارزمشاهی طی سال‌های دراز بر این شهرها حکومت داشته‌اند و مخصوصاً ادبیات فارسی در آن سرزمین رونق و رواجی عظیم داشته است. آثار این تمدن‌های قدیم به‌خوبی در آنجا به نظر می‌رسد. زبان اصلی مردم آنجا فارسی بوده و پس از استیلای مغول زبان ترکی نیز کم و بیش در آنجا نفوذ کرده است. اگر بنا بود یکی از شهرهای قدیمی مانند سمرقند و بخارا را پایتخت ازبکستان قرار دهند حتماً زبان آنها هم فارسی بود و شاید به همین دلیل تاشکند را پایتخت قرار دادند که زبان رسمی نوعی از ترکی جغتایی باشد. به‌هرحال این مطلب خود موضوع بحثی است جداگانه که از باب مقدمه ذکر آن ضروری بود.

وقتی در تاشکند نواهای موسیقی ملی را می‌شنیدم به‌خوبی به روابط بسیار نزدیکی که با موسیقی ما دارد پی بردم و می‌توانم ادعا کنم که موسیقی محلی ازبکستان جزئی از موسیقی ایران است. وقتی با مردم ازبکستان گفت‌وگو می‌کردم هرچند نوع خاصی از زبان ترکی داشتند ولی بسیاری کلمات فارسی را به کار می‌بردند و چنین به نظر می‌رسید که زبان امروزی آنها مخلوطی از فارسی و ترکی و عربی است.

Ey Iran

Memorial Volume of Ruhollāh Khāleqi

Edited by Golnush Khāleqi

مؤسسه‌ی فرهنگی-هنری ماهور

Mahoor Institute of Culture and Art

Website: <http://www.mahoor.ir>

Email: info@mahoor.ir

مرکز موسیقی بتهوون شیراز